

Sociální kapitál jako faktor ovlivňující regionální disparity a regionální rozvoj (SOFARR)

Evidenční číslo projektu
WD-13-07-1

Souhrnná zpráva za dílčí cíl DC005
(1. 7. 2008 - 31. 12. 2008)

Vymezení modelových území pro případové studie
sloužící pro detailní studium sociálního kapitálu jako
faktoru ovlivňujícího existenci regionálních disparit

vypracovali

Jana Stachová
Lucie Kocmánková
Roman Matoušek
Luděk Sýkora

Leden 2009

Souhrnná zpráva za dílčí cíl DC005: Vymezení modelových území pro případové studie sloužící pro detailní studium sociálního kapitálu jako faktoru ovlivňujícího existenci regionálních disparit

Hlavní úlohou řešenou v rámci dílčího cíle DC005 bylo na základě informací o základních rysech regionálních disparit v úrovni sociálního a lidského kapitálu a ekonomického rozvoje v České republice expertním způsobem vybrat tři různé typy modelových území: kraje, města/městské aglomerace a venkovské mikroregiony. Takto vybraná území budou v následující fázi projektu, dílčích cílech DC006, DC007 a DC008, předmětem intenzivního výzkumu formování sociálního kapitálu a jeho vlivu na lokální a regionální rozvoj. Vzhledem k zachování integrity výzkumu bylo týmem projektu SOFARR rozhodnuto, že všechny tři typy území pro intenzivní výzkum budou vybrány v jednom kraji tak, aby analýzy měst, venkovských oblastí a regionu se navzájem doplňovaly a vytvářely žádoucí synergie nezbytné pro zvládnutí náročného výzkumu lokalit a regionů. Dalším klíčovým rozhodnutím strategické povahy bylo zaměřit se na modelové území s nadprůměrnou úrovní sociálního kapitálu, v němž bude možné intenzivním výzkumem sledovat pozitivní příklady vlivu sociálního kapitálu na lokální a regionální rozvoj. Hlavní řešenou otázkou se tak stal výběr kraje, který bude mít nadprůměrnou úroveň sociálního kapitálu a zároveň poskytne vhodná modelová území pro studium měst, venkovských obcí a kraje jako celku.

Výběr vhodného kraje jako modelového území pro případové studie sloužící k detailní analýze sociálního kapitálu jako faktoru ovlivňujícího existenci regionálních disparit se opíral o několik podkladů vyplývajících z výsledků řešení projektů, zejména dílčích cílů DC003 a DC004 a dalších zdrojů ukazujících teritoriální diferenciaci ukazatelů úrovně sociálního kapitálu.

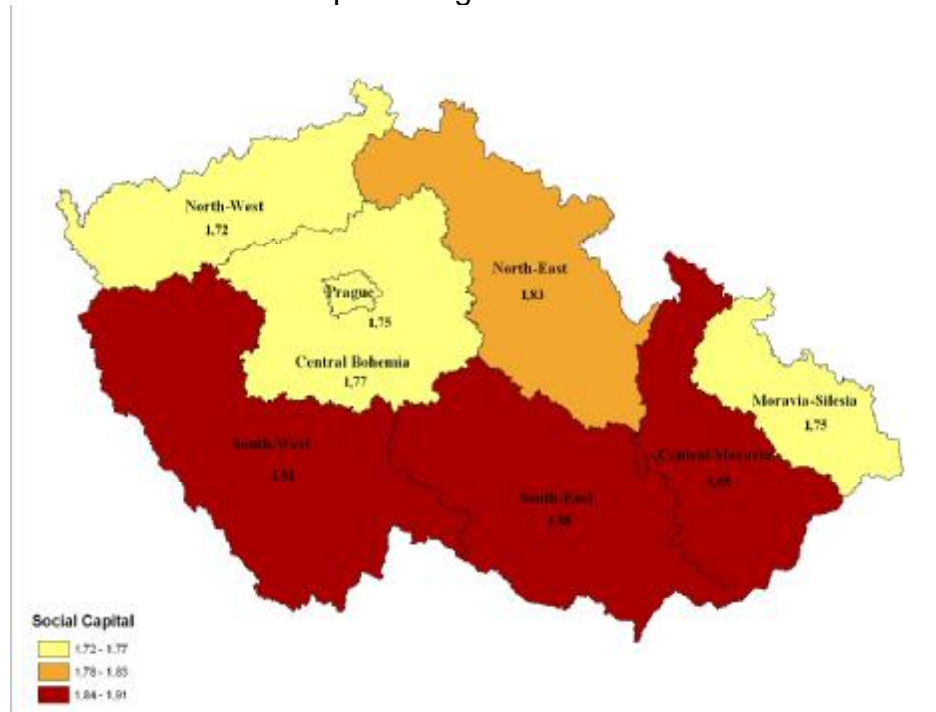
Reprezentativní šetření populace České republiky provedené v rámci dílčího cíle DC004 ukázalo, že hladina sociálního kapitálu se výrazně neliší mezi regiony NUTS2, za které jsou data o sociálním kapitálu reprezentativní. Regiony soudržnosti jsou v tomto smyslu příliš veliké a homogenní na to, aby bylo možné rozlišit mezi nimi výraznější rozdíly. Nicméně, jak je možné vidět na Obrázku 1 jižní polovina Česka s NUTS2 Jihozápad, Jihovýchod a Střední Morava představují kontinuální oblast s vyšší hladinou sociálního kapitálu. Z tohoto důvodu jsme se v dalším sledování zaměřili na kraje v této části republiky.

Čermák, Stachová a Vobecká (2007) se ve své práci věnovali pořadí jednotlivých krajů podle hodnot, jakých nabývaly jednotlivé proměnné, spojené s různými aspekty sociálního kapitálu a sociální soudržnosti (Tabulka 1). Podle tohoto pořadí bylo krajům přiděleno pořadové číslo, a to zvláště u každé proměnné¹. Následně byly pořadí sečteny. Z hodnocení vycházejí výrazně pozitivně kraje Vysočina, Plzeňský a Jihočeský zatímco na opačném konci spektra je to především kraj Karlovarský a

¹ To znamená, že kraj s nejpříznivější hodnotou ukazatele získal pořadové číslo 1, s druhou nejpříznivější číslo 2 atd., až bylo kraji s nejméně příznivou hodnotou ukazatele přiřazeno číslo 14. Takto přiřazené hodnoty u všech ukazatelů byly sečteny za každý kraj zvláště a určily jeho výsledné postavení mezi ostatními kraji. Autoři jsou " si vědomi toho, že tento postup je v některých směrech zjednodušující (zanedbává například odlišnou vnitřní variabilitu u každé z proměnných)."

Ústecký. Zjištění Čermáka, Stachové a Vobecké (2007) potvrdily výsledky DC004 a naší orientaci na výběr modelového území z výše uvedených krajů s vysokou úrovní sociálního kapitálu.

Obrázek 1: Sociální kapitál v regionech NUTS 2

Tabulka 1: Pořadové skóry krajů u vybraných proměnných a celkový skór vzniklý jejich součtem

Kraj	Spokojenost se životem ^a	Subjektivní životní úroveň domácnosti ^a	Spokojenost s politickou situací ^a	Ochota jít k volbám do PS PČR ^a	Podíl neúplných rodin se závislými dětmi ^b	Součet
Vysočina	3	3	2	4	1	13
Píseňský	4	4	4	1	9	22
Jihočeský	1	1	3	13	5	23
Královehradecký	5	2	6	8	6	27
Jihomoravský	9	6	8	3	7	33
Olomoucký	13	7	1	9	4	34
Pardubický	6	14	5	7	3	35
Zlínský	2	12	14	5	2	35
Hl. město Praha	8	5	11	2	14	40
Středočeský	7	8	10	12	10	47
Moravskoslezský	12	11	13	6	8	50
Liberecký	10	9	9	14	11	53
Ústecký	11	10	12	10	12	55
Karlovarský	14	13	7	11	13	58

Zdroj: Zdrojem dat k určení pořadí byl (a) CVVM, výzkum veřejného mínění "Naše společnost", 2004 (data poskytl Sociologický datový archiv SOU AV ČR, Praha, <http://archiv.soc.cas.cz>), (b) Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ, vlastní výpočty.

Kostelecký, Patočková, Vobecká (2007) s využitím shlukové analýzy vytvořili typologii krajů podle hodnoty ekonomické výkonnosti krajů, úrovně sociálního kapitálu a výkonu krajských vlád v období kolem roku 2005 (Tabulka 2).

Tabulka 2: Typy krajů podle hodnoty ekonomické výkonnosti krajů, úrovně sociálního kapitálu a výkonu krajských vlád v období kolem roku 2005

Číslo typu	Kraje příslušející k danému typu	Průměrná standardizovaná hodnota ukazatele		
		Ekonomická výkonnost	Sociální kapitál	Výkon krajských vlád
1	Jihočeský, Jihomoravský Středočeský, Liberecký	,72	,04	,45
2	Královéhradecký, Zlínský Karlovarský, Ústecký	-1,14	-1,79	-1,25
3	Plzeňský, Pardubický Vysočina	,14	1,10	-,72
4	Olomoucký, Moravskoslezský	-1,22	,00	,96

Zdroj: Kostelecký, Patočková, Vobecká 2007

Autoři konstatují, že o „žádném z krajů v České republice kolem roku 2005 nelze hovořit jako o typickém příkladu územní jednotky, v níž došlo k ustavení „pozitivního sociálního ekvilibria“, v němž by byly zaznamenány významně nadprůměrné hodnoty ukazatelů ve všech třech sledovaných oblastech. U krajů prvního typu je sice možné zaznamenat nadprůměrnou ekonomickou výkonnost v kombinaci s nadprůměrným výkonem vlád, ovšem při jen průměrné úrovni sociálního kapitálu. Naopak kraje, které bylo možné považovat za příklady „negativního sociálního ekvilibria“ jsou hned dva - Ústecký a Karlovarský. Oba tyto kraje se vyznačují kombinací významně negativního hodnocení ve všech třech sledovaných oblastech. Zbýlé dva typy krajů vykazují „rozporuplné“ výsledky. Kraj Plzeňský, Pardubický a Vysočina mají vysokou úroveň sociálního kapitálu, jen průměrné ekonomické výsledky a podprůměrný výkon vlád. Moravskoslezský a Olomoucký kraj jsou ekonomicky vůbec nejslabší, mají průměrnou úroveň sociálního kapitálu, ale výkon jejich krajských vlád byl hodnocen jako velmi dobrý“ (Kostelecký, Patočková, Vobecká 2007). Z již dříve vtypovaných krajů tento výzkum poukázal na kraje Plzeňský a Vysočina jako regiony s vysokou úrovní sociálního kapitálu a stále nadprůměrnou ekonomickou výkonností.

V následujících tabulkách je věnována pozornost několika dalším aspektům v odborné literatuře spojovaným se sociálním kapitálem. V první řadě je to občanská angažovanost. V tabulce 3 je možné vidět, že v krajích Plzeňský a Vysočina je relativně vysoký počet neziskových organizací, v rámci nichž se lidé dobrovolně sdružují a angažují.

Další dimenzí sociálního kapitálu je důvěra, a to nejen důvěra mezi lidmi, ale i důvěra ve společenské a politické instituce. Plzeňský kraj i kraj Vysočina dosahují v rámci České republiky vysoké hladiny důvěry v politické instituce na všech úrovních s tím, že Plzeňský kraj vykazuje vůbec nejvyšší důvěru v obecní zastupitelstva a kraj Vysočina pak kraj Plzeňský předčí v úrovni důvěry vůči krajským zastupitelstvům a národním politickým institucím (tabulka 4).

Nejen participace občanská ve formě členství v organizacích neziskového sektoru, ale i participace politická vypovídá o sociálním kapitálu. Na Vysočině je tradičně mimořádně vysoká volební účast převyšující i jinak solidní účast v kraji Plzeňském (tabulka 5). Obrázky 2 a 3 ukazují skóre důvěry v krajská a obecní zastupitelstva.

Tabulka 3 Relativní počet neziskových organizací v krajích v roce 2001 a 2006

Kraj / počet NNO na 1000 obyvatel	2001	2006
Hl.město Praha	10,1	12,3
Středočeský	9,0	9,5
Jihočeský	10,7	11,4
Plzeňský	9,8	10,3
Karlovarský	7,8	8,6
Ústecký	7,7	8,5
Liberecký	8,3	9,6
Královehradecký	9,2	10,2
Pardubický	9,4	10,0
Vysočina	10,1	10,6
Jihomoravský	8,0	9,1
Olomoucký	8,3	8,8
Zlínský	7,4	8,2
Moravskoslezský	5,8	6,7

Zdroj: Stachová 2008

Tabulka 4 Důvěra ve vybrané instituce v krajích ČR v roce 2004

Kraj ČR	Důvěra prezidentovi %	Důvěra vládě %	Důvěra Poslanecké sněmovně %	Důvěra Senátu %	Důvěra krajským zastupitelstvům %	Důvěra obecním zastupitelstvům %	N
Hl. město Praha	74,6	31,7	24,4	25,4	49,7	58,8	1198
Středočeský	77,3	32,3	23,6	22,0	47,9	66,3	1161
Jihočeský	74,8	40,1	30,1	27,8	53,3	58,8	602
Plzeňský	74,9	30,9	22,7	17,9	58,3	78,0	531
Karlovarský	77,4	41,4	38,6	34,9	57,8	69,2	254
Ústecký	73,1	31,9	23,2	20,0	50,3	61,4	869
Liberecký	76,9	30,6	24,0	17,7	51,0	59,5	515
Královehradecký	81,1	33,5	19,6	19,7	57,0	62,0	363
Pardubický	76,1	32,7	26,5	26,1	61,4	76,6	550
Vysočina	75,6	35,3	30,1	24,7	62,6	73,3	640
Jihomoravský	75,0	36,3	24,0	22,3	57,6	67,5	1088
Olomoucký	77,8	34,6	25,5	19,0	64,9	76,6	672
Zlínský	72,8	32,9	19,7	19,4	57,8	72,3	583
Moravskoslezský	75,8	32,4	22,6	18,8	58,0	67,2	1266
Celkem	75,6	33,6	24,6	22,0	55,7	67,3	10293

Zdroj: CVVM, výzkum veřejného mínění "Naše společnost", 2004, N=254 - 1266(data poskytnul Sociologický datový archiv SOU AV ČR, Praha, <http://archiv.soc.cas.cz>).

Otázka: „Řekněte prosím, důvěřujete prezidentovi republiky, vládě ČR, Poslanecké sněmovně ČR, Senátu ČR, Vašemu krajskému zastupitelstvu, Vašemu obecnímu zastupitelstvu.“ Škála: Rozhodně důvěřuji, spíše důvěřuji, spíše nedůvěřuji, rozhodně nedůvěřuji, nevím.

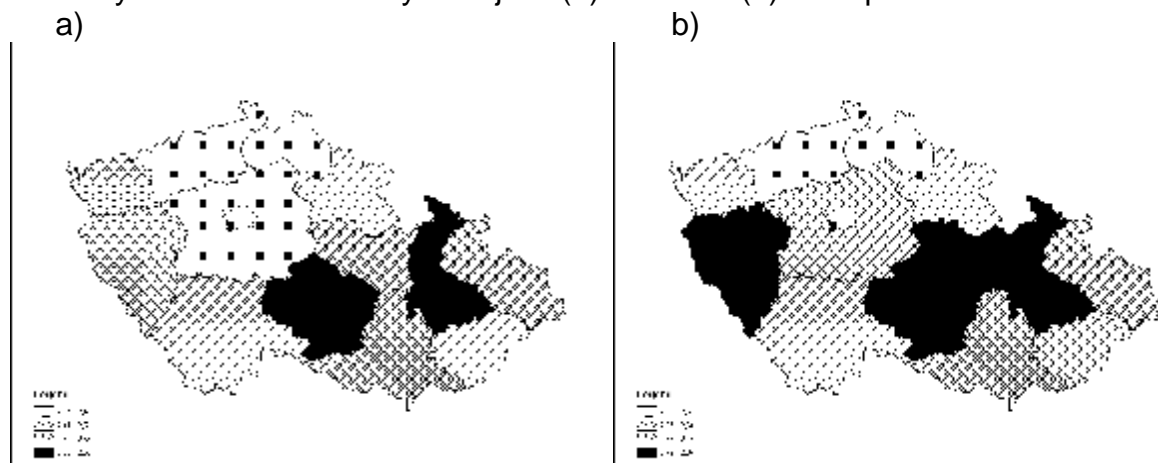
Pozn. Důvěra je představena součtem procenta odpovědí « rozhodně důvěřuje » a « spíše důvěřuje ». N je celkový počet respondentů v kraji.

Tabulka 5 Volební účast v krajích České republiky

Kraje	Poslanecká s. 2002	Poslanecká s. 2006	Krajské 2000	Krajské 2004	Obecní 2002	Obecní 2006
Praha	60.0	68.5	-	-	35.3	42,2
Středočeský	58.8	66.0	32.8	30.7	50.5	49,9
Jihočeský	58.1	65.4	34.1	30.5	50.0	49,2
Plzeňský	58.0	63.9	35.6	31.3	45.3	47,9
Karlovarský	50.2	56.5	28.4	24.9	38.9	39,2
Ústecký	50.7	57.2	29.7	25.4	37.7	40,6
Liberecký	55.8	62.3	33.1	30.8	44.7	45,0
Královéhradecký	60.8	66.7	34.7	32.3	50.7	50,0
Pardubický	61.1	67.4	36.5	32.6	50.0	50,7
Vysočina	62.5	67.6	35.9	31.8	54.9	54,1
Jihomoravský	60.0	65.3	34.9	29.7	44.5	49,4
Olomoucký	58.9	64.5	34.0	28.4	47.0	46,5
Zlínský	60.0	66.9	36.1	30.6	50.4	49,9
Moravskoslezský	55.2	61.0	32.2	27.6	37.2	40,2
ČR	58.0	64.5	33.6	29.6	43.4	46,4

Zdroj: Český statistický úřad, www.volby.cz

Obrázky 2 a 3: Skóre důvěry v krajská (a) a obecní (b) zastupitelstva v roce 2004

Pozn.: Skóre důvěry označuje průměrnou hodnotu odpovědi na škále 1 (rozhodně ne) až 4 (rozhodně ano) všech respondentů v kraji s vyloučením odpovědí nevím a neodpověděl.

Zdroj: Čermák, Stachová, Vobecká 2007, CVVM, výzkum veřejného mínění "Naše společnost", 2004, N = 7 768 a 9 278 (data poskytl Sociologický datový archiv SOU AV ČR, Praha, <http://archiv.soc.cas.cz>).

Na základě výše uvedených skutečností se jako vhodné modelové území jeví kraj Vysočina. Tento výběr jsme však dále konfrontovali s výsledky dílčího cíle DC003 Geografická analýza vybraných aspektů sociálního a lidského kapitálu. DC003 vlastně zkoumal předpoklady pro utváření a existenci sociálního kapitálu analýzou vybraných aspektů lidského kapitálu a dalších charakteristik obyvatelstva jež jsou obvykle spojovány s úrovní sociálního kapitálu. Výsledky DC003 však oproti výše uvedeným zjištěním skutečné úrovně sociálního kapitálu poskytují poněkud odlišný obraz. Kraj Vysočina totiž nevykazuje výrazné předpoklady na jejichž základě by bylo možné usuzovat na existenci vysoké úrovně sociálního kapitálu (viz Souhrnná zpráva z dílčího cíle DC003). Porovnání výsledků DC003 a DC004 tak poukazuje na skutečnost, že v kraji Vysočina je vyšší úrovně sociálního kapitálu dosaženo i při horších předpokladech než v jiných oblastech Česka. Při standardizaci na shodné

podmínky by tak byl teoreticky sociální kapitál značně vyšší než v jiných územích. Jinak řečeno, zdá se, že sociální kapitál pomáhá v kraji Vysočina vyrovnávat méně příznivé podmínky v úrovni lidského kapitálu. Z tohoto pohledu se pak kraj Vysočina jeví jako ideální modelové území pro studium vlivu sociálního kapitálu na lokální a regionální rozvoj.

Pro další dílčí cíle projektu, v jejichž rámci budou provedeny případové studie, vybrán kraj Vysočina, který se jeví v relativně příznivém světle co se týče nejrůznějších indikátorů sociálního kapitálu. Je možné hovořit o příznivém sociálním klimatu kraje, relativně vysoké hladině politické i občanské participace, přestože ekonomická situace kraje je v kontextu České republiky průměrná. Pokud však vezmeme v úvahu vliv postavení největších center kraje v rámci národní sídelní a regionální hierarchie na ekonomickou výkonnost, pak můžeme vyslovit domněnku, že přes relativně nepříznivé podmínky dosahuje kraj Vysočina dobré ekonomické úrovně na čemž se může podílet i velmi příznivá hladina sociálního kapitálu. Takovou hypotézu však musí potvrdit hloubkové intenzivní studie modelového území v rámci dílčích cílů DC006, DC007 a DC008. Kraj Vysočina považujeme za vhodný objekt hlubší analýzy vlivu sociálního kapitálu na lokální a regionální rozvoj a utváření popř. snižování regionálních disparit.

Literatura

Čermák, Stachová, Vobecká. 2007. Institucionální důvěra v krajích České republiky. Podkladový nepublikovaný text.

Kostelecký, T, Patočková, V., Vobecká, J. 2007. "Kraje v České republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád?" Sociologický časopis/ Czech Sociological Review 43 (5): 911-944.

Stachová, J. (2008) Občanská společnost v regionu Orlicko, pp 35-45 in Z. Vajdová (ed.) Aktéři regionálního rozvoje – Orlicko. Sociologické studie/Sociological Studies 08:2. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.